

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ
Студентски трг 3/III
Београд

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ
БРОЈ: 1189
ДАТУМ: 22.07.2022. ГОД.
БЕОГРАД

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

Предмет: Реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата Стефана Љ. Денде

Одлуком Наставно-научног већа Географског факултета Универзитета у Београду бр. 1143, донетој на седници 14. јула 2022. године, именовани смо за чланове комисије за преглед, оцену и одбрану докторске дисертације кандидата мср Стефана Љ. Денде, под насловом:

УТИЦАЈ ТУРИЗМА НА СТАВОВЕ СТАНОВНИШТВА О КВАЛИТЕТУ ЖИВОТА НА ЗЛАТИБОРУ

На основу прегледа докторске дисертације и пратећег материјала, Комисија у саставу: др Дејан Шабић, редовни професор Географског факултета Универзитета у Београду, др Сања Павловић, редовни професор Географског факултета Универзитета у Београду и др Марко Д. Петровић, виши научни сарадник Географског института „Јован Цвијић“ САНУ, подноси Наставно-научном већу Географског факултета Универзитета у Београду следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. УВОД

1.1. Хронологија одобравања и израде докторске дисертације

Кандидат Стефан Денда је након завршених мастер студија на студијском програму туризмологија на Географском факултету Универзитета у Београду, школске 2014/2015. године уписао докторске академске студије геонаука истом факултету. Положио је све испите предвиђене наставним планом и програмом докторских студија са просечном оценом 10,0 и тиме стекао услов за пријаву теме докторске дисертације.

Докторску дисертацију под називом „Утицај туризма на ставове становништва о квалитету живота на Златибору“, кандидат је пријавио 19. фебруара 2018. године (одлука бр. 166). На седници Наставно-научног већа Географског факултета у Београду, одржаној 28. маја 2018. године, одлуком бр. 215, именована је Комисија за оцену прихватљивости теме и подобности кандидата за израду докторске дисертације у саставу: ред. проф. др Дејан Шабић и ванр. проф. др Сања Павловић са Географског факултета у Београду и др Марко Д. Петровић, научни сарадник Географског института „Јован Цвијић“ САНУ. Наставно-научно веће Географског факултета у Београду је на седници одржаној 10. јула 2018. године донело одлуку о усвајању Извештаја Комисије о оцени прихватљивости теме и подобности кандидата и за ментора именован редовни професор др Дејан Шабић са Географског факултета у Београду (одлука бр. 215/2). Веће грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду је на седници одржаној 25. септембра 2018. године, дало сагласност на оцену подобности кандидата и предлога теме докторске дисертације (одлука бр. 61206-4017/2-18).

1.2. Научна област дисертације

Докторска дисертација припада научној области Геонаука и ужој научној области Туризмологија, за коју је матичан Географски факултет у Београду. Ментор докторске дисертације је др Дејан Шабић, редовни професор Географског факултета у Београду.

1.3. Биографски подаци о кандидату

Стефан Денда је рођен 26.10.1990. године у Лазаревцу. У родном месту је завршио основну школу, док је Средњу школу „Хиљаду триста каплара“ завршио у Љигу. Основне студије на Географском факултету Универзитета у Београду, смер туризмологија уписао је школске 2009/2010. године, а завршио 2013. године са просечном оценом 9,92 (девет и 92/100).

Завршни рад на тему *Простор парка природе „Палић“ у функцији одрживог развоја* одбранио је 10.10.2013. године под менторством ред. проф. др Добрице Јовичића са оценом 10,0 (десет). Школске 2013/2014. године на истом факултету је уписао мастер академске студије, смер туризмологија, а исте завршио 2014. године са просечном оценом 10,0 (десет). Мастер рад на тему *„Туризмолошки приказ Сокобање“* одбранио је 26.09.2014. године под менторством проф. емеритуса др Стевана М. Станковића са оценом 10,0 (десет). За постигнути успех током основних студија, 2014. године проглашен је за студента генерације. Током основних и мастер студија био је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Фонда за младе таленте, Града Београда и Градске општине Лазаревац.

Школске 2014/2015. године уписује докторске академске студије геонаука на Географском факултету у Београду. Положио је све испите предвиђене наставним планом и програмом (1. *Принципи и методе туризмолошких истраживања*; 2. *Теорија животне средине и ГИС*; 3. *Инструменти планирања регионалног развоја*; 4. *Теоријске основе истраживања туризма*; 5. *Методологија геопросторних истраживања животне средине и ГИС*; 6. *Проблеми и тенденције савременог развоја туризма*) са просечном оценом 10,0 (десет) чиме је стекао право на пријаву теме докторске дисертације.

Од 01. априла 2015. године, посредством Министарства просвете, науке и технолошког развоја као стипендиста је ангажован при Географском институту „Јован Цвијић“ САНУ на научно-истраживачком пројекату *„Географија Србије“* (ев. бр. 47007) под руководством др Милана Радовановића. Од 01. маја 2018. године запослен је при Институту у звању истраживача приправника, а потом и сарадника.

1.4. Списак објављених научних публикација

У свом досадашњем раду објавио је око 40 научних и стручних радова, од чега четири рада у међународним часописима са SCI и SSCI листе. Посебан акценат усмерио је ка концепту одрживог туризма, туристичкој валоризацији и конкурентности туристичких дестинација. Мултидисциплинарност рада се огледа у резултатима из других области геонаука (медицинска географија, политичка географија, демографија, хидрологија и др.). Учествовао је у раду више домаћих и међународних научних скупова и једне летње школе у Аустрији.

Радови у научним часописима међународног значаја (M20)

1. Pešić, A. M., Brankov, J., **Denda, S.**, Bjeljic, Ž., & Micić, J. (2022). Geothermal energy in Serbia – Current state, utilization and perspectives. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 162, 112442. M21a
2. **Denda, S. Lj.**, Micić, J. M., Milanović Pešić, A. Z., Brankov, J. J., & Bjeljic, Ž. N. (2019). Utilization of geothermal springs as a renewable energy source – Vranjska Banja case study. *Thermal Science*, 23, 6B, 4083.–4093. M22

3. Petrović, M. D., Ledesma, E., Morales, A., Radovanović, M. M., & **Denda, S.** (2021). The Analysis of Local Marketplace Business on the Selected Urban Case – Problems and Perspectives. *Sustainability*, 13(6), 3446. M22
4. **Denda, S.**, Micić, J., & Terzić, A. (2021). The Impact of Contemporary Politically Induced Security Crisis on Tourist Behaviour: The Perception of the Serbian Younger Adult Population. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 174, 69–88. M23
5. Micić, J., **Denda, S.**, & Popescu, M. (2019). The significance of the risk-related challenges in tourist destination choice. *Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijic", SASA*, 69(1), 39–52. M24

Зборници међународних научних скупова (M30)

1. **Denda, S.**, Micić, J. & Milenković, M. (2020). Sustainability from the Local Perspective: The Evidence from Zlatibor Tourist Center (Republic of Serbia). In: S. M. Belichenkina. (Ed.), Book of proceedings of VIII International scientific-practical conference "*Inovative aspects of the development service and tourism*" (pp. 34–41). Stavropol: Stavropol State Agrarian University, Faculty of Social and Cultural Service and Tourism. M33
2. Milenković, M., Micić, J. & **Denda, S.** (2020). Tourism and Forest Fires: Problems, Challenges and Possibilities. In: S. M. Belichenkina. (Ed.), Book of proceedings of VIII International scientific-practical conference "*Inovative aspects of the development service and tourism*" (pp. 89–94). Stavropol: Stavropol State Agrarian University, Faculty of Social and Cultural Service and Tourism. M33
3. **Denda, S.**, Stojanović, S., & Malinić, V. (2019). Legal Aspects of Tourism Development in Serbia. In: V. Trukhachev. (Ed.), Book of proceedings of VII International scientific-practical conference "*Innovative aspects of the development service and tourism*" (pp. 31–37). Stavropol: State Agrarian University, Faculty of Social and Cultural Service and Tourism. M33
4. Nedelcheva Bebenova-Nikolova, D., Berić, D., **Denda, S.**, Florea-Saghin, I., Mitrofanenko, T., Popescu, M., & Stojanović, J. (2019). Iron Gates – The Green Reopening. In: C. Hanus & G. Steiner (Eds.), Danube: Future Interdisciplinary School Proceedings 2017: "*Cultural and Social Implications of Global Change on the Danube River Basin*" (pp. 90–105). Krems: Danube University. M33
5. Micić, J., & **Denda, S.** (2018). Is There any Place for Yugoslav Memorials in the Current Serbian Tourist Offer? In: B. Stanišić (Ed.), Book of Proceedings of Singidunum University International Scientific Conference "*Culture, Heritage and Tourism Development*" – SITCON 2018 (pp. 281–288). Belgrade: Singidunum University. M33
6. Petrović, M., **Denda, S.**, & Vujko, A. (2018). The Analysis of main elements of marketing mix in Serbian agritourism. In: S. M. Belichenkina. (Ed.), Book of proceedings of VI International scientific-practical conference "*Sustainable development of tourism market: International practices and Russian experience*" (pp. 116–122). Stavropol: Stavropol State Agrarian University, Faculty of Social and Cultural Service and Tourism. M33
7. Micić, J., **Denda, S.**, & Petrović, M. (2018). Tourism Policy in Montenegro – Current Situation and Future Challenges. In: S. Vičić (Ed.), Book of Proceedings of 7th International Congress "*Hospitality as a Quality Factor of Tourist Destination Offer and Competitiveness*" – HOTELPLAN 2018. (pp. 481–489). Belgrade: College of Hotel Management. M33
8. **Denda, S.**, Petrović, M., & Lukić, D. (2018). The EU Comparative Indicators of Sustainable Tourism Development – A Case Study of Zlatibor Tourist Resort (Serbia). In: L. Popescu & O. Mititelu-Ionuș (Eds.), Book of Abstracts of the Oral and Poster Presentations of the Fifth International Conference "*Geographical Research*" M33

- and Cross-Border Cooperation”, Craiova, Romania 06.–09 September 2018 (pp. 15). Craiova: University of Craiova, Geography Department
9. **Denda, S.**, Stojanović, J., Milenković, M., & Jojić Glavonjić, T. (2017). The role of higher education institutions in human resource education in the field of tourism: The case of Serbia. In: 10th. *International Conference “Science and Higher Education in Function of Sustainable Development – SED 2017”*, Mećavnik, Serbia, 06-07 October 2017., *Session 9: Tourism* (pp. 26–33). Uzice: Business and Technical College of Vocation Studies. M33
 10. Milenković, M., Babić, V., Krstić, M., Jojić-Glavonjić, T., & **Denda, S.** (2017). The North Atlantic Oscillation (NAO), The Arctic Oscillation (AO) and Forest Fires in Lithuania. In: R. V. Pantović & Z. S. Marković (Eds.), *Proceedings of XXV International conference „Ecological Truth“ Eco-Ist’17* (pp. 589-596). Bor, University of Belgrade: Technical faculty in Bor. M33
 11. Petrović, M., Vujko, A., Demirović, D., Gagić, S., & **Denda, S.** (2017). Model of tourism development in the region – The example from Serbian rural society. In: S. M. Vdovin (Ed.), *Proceedings of International Scientific and Practical Conference “Theory and Practice of Harmonization of the Interaction of Natural, Social and Production Systems”*. (pp. 40.–49). Saransk: Ogarev Mordovia State University. M33
 12. **Denda, S.**, & Stojanović, J. (2016). Indicators of Competitiveness in Tourism: Case of Serbia, Montenegro and FYR Macedonia. In: D. Cvijanović, A. G. Ivolga, P. Ružić, D. Gnjatović & T. Stanišić (Eds.) *Thematic Proceedings of 1st International Scientific Conference: „Tourism in Function of Development of the Republic of Serbia – Spa Tourism in Serbia and Experiences of Other Countries, Vrnjacka Banja* (pp. 99–117). Vrnjacka Banja, Serbia: University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism. M33
 13. Stojanović, J., & **Denda, S.** (2016). Protected Natural Assets as a Tourist Offer of Belgrade. In: M. Đuričić, N. Milutinović & I. Ćirović (Eds), *Conference Proceedings of 3rd International Conference “Higher Education in Function of Sustainable Development of Tourism in Serbia nad Western Balkans” with in 9th International Conference “Science and Higher Education in Function of Sustainable Development – SED 2016”* (pp. 249–264). Uzice: Business and Technical College of Vocation Studies. M33
 14. **Denda, S.**, & Stojanović, J. (2016). Transformation of Hotel Offer in Serbian Spa Resorts: Present State and Perspectives. *Hotellink*, 17(27–28), pp. 289–298. M33
 15. **Denda, S.**, & Stojanović, J. (2015). Protection of the “Lake Skadar” National Park in the function of sustainable development of tourism. In: M. Đuričić, M. Jovanović & N. Milutinović (Eds.), *Proceedings of 8th International Conference „Science and higher education in function of sustainable development* (pp. 7–14). Uzice: Business and Technical College of Vocation Studies. M33
 16. **Denda, S.**, & Stojanović, J. (2015). The medical-geographical aspects of endemic nephropathy in the municipality of Lazarevac. In: R. V. Pantović & Z. S. Marković (Eds.), *Proceedings of XXIII International Conference „Ecological Truth“ Eco-Ist’15*, (pp. 784–791). Bor, University of Belgrade: Technical Faculty in Bor. M33
 17. Mihajlović, B., Manić, I., Milinčić, M., Đorđević, T., Mihajlović, Lj., & **Denda, S.** (2014). Opportunities for sustainable development of rural settlement area of the Timok vineyards. In: G. Dražić (Ed.), *Proceedings of International conference – „Ecological improvement of devastated sites for sustainable development”* (pp. 293–297). Belgrade: University Singidunum: Faculty of Applied Ecology Futura. M33
 18. Matović, S., Lović Obradović, S., & **Denda, S.** (2020). Economic structure of the Serbian population as an obstacle to sustainable development. In I. N. Vladimirov (Ed.), *Proceedings of the International scientific Conference “Environmental transformation and sustainable development in the Asian region”* (pp. 56). Irkutsk: Sochava Institute of Geography, Siberian Branch of Russian Academy of Sciences. M34

19. **Denda, S., & Stojanović, J.** (2016). Migration Crisis as a Security Challenge and Its Impacts on Tourism Demand. In: D. Šantić (Ed.), *Book of Abstracts of International Conference "Contemporary Migration in a Changing World: New Perspectives and Challenges"* (pp. 46). Belgrade: University of Belgrade – Faculty of Geography, Regional Studies Association and MICaRD. M34

Монографије националног значаја (M40)

1. Стојановић, Ј., & Денда, С. (2017). Организациона структура. У: Ж. Бјељац и др. (ур.), *Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ 1947–2017 – Историјат и перспективе* (Посебна издања, књ. 92, стр. 45–70). Београд: САНУ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ. M43
2. Милановић Пешић, А., Стојановић, Ј., & Денда, С. (2017). Научне конференције. У: Ж. Бјељац и др. (ур.), *Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ 1947–2017 – Историјат и перспективе* (Посебна издања, књ. 92, стр. 258–284). Београд: САНУ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ. M43
3. Петровић, М. Д. & Денда, С. (2017). Издавачка делатност. У: Ж. Бјељац и др. (ур.), *Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ 1947–2017 – Историјат и перспективе* (Посебна издања, књ. 92, стр. 343–404). Београд: САНУ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ. M43
4. Денда, С., & Стојановић, Ј. (2017). Уједначеност и једноликост динарских Срба. У: А. Милановић Пешић и др. (ур.), *Из бележница Јована Цвијића – прикази и тумачења* (Посебна издања, књ. 94, стр. 128–129). Београд: САНУ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ. M46
5. Денда, С., & Стојановић, Ј. (2017). Ибарски Колашин – О пореклу становништва. У: А. Милановић Пешић и др. (ур.), *Из бележница Јована Цвијића – прикази и тумачења* (Посебна издања, књ. 94, стр. 138–139). Београд: САНУ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ. M46
6. Стојановић, Ј., & Денда, С. (2017). Ибарски Колашин – О културном наслеђу. У: А. Милановић Пешић и др. (ур.), *Из бележница Јована Цвијића – прикази и тумачења* (Посебна издања, књ. 94, стр. 140–141). Београд: САНУ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ. M46

Радови у научним часописима националног значаја (M50)

1. Терзић, А., & Денда, С. (2019). Ефекти прекограничне сарадње на простору српског Баната на туристички развој региона. *Култура полиса: часопис за неговане демократске политичке културе*, 38, 519–532. M51
2. Денда, С., Мицић, Ј., & Бјељац, Ж. (2018). Актуелности Цвијићевих истраживања у контексту српско-албанских односа на Косову и Метохији. *Баштина*, 45, 203–223. M51
3. **Denda, S., & Stojanović, J.** (2017). *Pozicioniranost Sokobanje na turističkom tržištu Srbije. Poslovna ekonomija*, XX(1), 253–271. M51
4. **Denda, S., & Denda, B.** (2016). Proizvodnja i robna razmena grožđa i vina: stanje u svetu i Srbiji (šumadijski region). *Agroekonomika*, 70, 81–94. M52
5. **Denda, S.** (2014). Održivi razvoj parka prirode „Palić“ – želja ili realnost? *Reciklaža i održivi razvoj*, 7(1), 35–43. M52
6. **Denda, S.** (2014). Тражиоци азила у Србији – између закона и стварности. *Демографија*, књига XI, 147–172. (M52) M52
7. Lukić, D., Petrović, D. M., & **Denda, S.** (2018). Cultural indicators of sustainable regional development (the case of Serbian national park). *R-Economy*, 4(2), 44–48. M53
8. **Denda, S.** (2014). Модел конкурентности општине Чајетина као туристичке дестинације. *ХиТ менаџмент*, 2(2), 95–105. M53

Зборници скупова националног значаја (М60)

1. Денда, С. (2015). Промет туриста у Сокобањи 1897–2014. године. У: Д. Филиповић & С. Ђурђић (Ур.), Зборник радова младих истраживача 4. Српског конгреса географа са међународним учешћем „Достигнућа, актуелности и изазови географске науке и наставе“ (стр. 181–186). Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет и Српско географско друштво. М63
2. Манојловић, И., Денда, С., & Стојановић, Ј. (2015). Туристичка валоризација Старе планине. У: Д. Филиповић & С. Ђурђић (Ур.), Зборник радова младих истраживача 4. Српског конгреса географа са међународним учешћем „Достигнућа, актуелности и изазови географске науке и наставе“ (стр. 163–169). Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет и Српско географско друштво. М63
3. Стојановић, Ј., & Денда, С. (2015). Primena indikatora održivog turizma na prostoru turističkog centra Sokobanja. У: М. Милинчић, М. Миловановић & М. Илић (Ур.), Zbornik radova ekološke konferencije sa međunarodnim učešćem „Smederevo – ekološki grad“ (стр. 123–130). Smederevo: Lokalni ekološki pokret i Beograd: Katedra za životnu sredinu Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. М63
4. Стојановић, Ј., Денда, С., & Стојановић, М. (2015). Eko-turizam Ovčarsko-kablarske klisure – stanje i perspektive. У: М. Милинчић, М. Миловановић & М. Илић (Ур.), Zbornik radova ekološke konferencije sa međunarodnim učešćem „Smederevo – ekološki grad“ (стр. 137–144). Smederevo: Lokalni ekološki pokret i Beograd: Katedra za životnu sredinu Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. М63
5. Милenković, М., Munčan, М., Munčan, S., & Денда, С. (2017). Problem šumskih požara u gazdovanju jelenskom divljači u Deliblatskoj peščari. У: Д. Гаčić (ур.), Zbornik sažetaka “1. Srpskog savetovanja sa međunarodnim učešćem o gazdovanju i zaštiti lovne faune: jelenska divljač” (стр. 40–42). Beograd: Univerzitet u Beogradu, Šumarski fakultet. М64

2. ОПИС ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

2.1. Садржај дисертације

Докторска дисертација мср Стефана Денда под називом „Утицај туризма на ставове становништва о квалитету живота на Златибору“ је написана на 414 стране, подељених у 16 поглавља, са већим бројем подналова нижег хијерархијског ранга, обликованим у складу са Упутством о облику и садржају докторске дисертације која се брани на Универзитету у Београду. Осим обавезних података (насловна страна на српском и енглеском језику, информације о ментору и члановима комисије, изјава захвалности, резиме, кључне речи и научна област на српском и енглеском језику, списак скраћеница и садржај), теза садржи 318 страна основног текста, 41 страну библиографских референци и извора података, 33 стране прилога, шест страна са списком табела, прилога и графичких садржаја, једну страну биографије аутора, као и четири стране потписаних изјава о ауторству, истовестности штампане и електронске верзије дисертације и изјаве о коришћењу. У склопу дисертације, у формалном и садржајном погледу, структурирана у следећа поглавља:

I УВОД (стр. 1–11)

II ПРЕГЛЕД ПРЕТХОДНИХ НАУЧНИХ ИСТРАЖИВАЊА О ЗЛАТИБОРУ (стр. 12–15)

III ДЕФИНИСАЊЕ ЗЛАТИБОРА КАО ПРОСТОРА ИСТРАЖИВАЊА (стр. 16–23)

3.1. Административно-територијалне промене

3.2. Порекло назива

- 3.3. Функционални положај
- IV ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ ЗЛАТИБОРА (стр. 24–56)
 - 4.1. Геолошко-педолошке карактеристике
 - 4.2. Геоморфолошке карактеристике
 - 4.3. Климатске карактеристике
 - 4.4. Хидрографске карактеристике
 - 4.5. Биогеографске карактеристике
- V ИСТОРИЈСКО-ДЕМОГРАФСКИ И ДРУШТВЕНИ ПРОЦЕСИ НА ЗЛАТИБОРУ (стр. 57–73)
 - 5.1. Културно-историјски трагови
 - 5.2. Порекло златиборског становништва
 - 5.3. Промене броја становника до Другог светског рата
 - 5.4. Промене броја становника после Другог светског рата
 - 5.5. Типови кретања становништва
 - 5.6. Промена густине насељености
 - 5.7. Промена броја домаћинства
 - 5.8. Промене у природном кретању становништва
 - 5.9. Промене у механичком кретању становништва
 - 5.10. Дневне миграције становништва
- VI НАСЕОБИНСКА МРЕЖА ЗЛАТИБОРА (стр. 74–84)
 - 6.1. Историјски развој и положај насеља
 - 6.2. Демографске карактеристике насеља
 - 6.3. Функционална типологија насеља
 - 6.4. Утицај урбанизације на трансформацију насеља
 - 6.5. Физиономске карактеристике насеља
 - 6.6. Промена облика становања
- VII СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА ЗЛАТИБОРА (стр. 85–98)
 - 7.1. Промене старосне структуре становништва
 - 7.2. Промене полне структуре становништва
 - 7.3. Промене образовне структуре становништва
 - 7.4. Промене економске структура становништва
 - 7.5. Промене структуре пољопривредног становништва
- VIII ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ НА ЗЛАТИБОРУ (стр. 99–123)
 - 8.1. Развој пољопривреде
 - 8.2. Развој шумарства
 - 8.3. Развој занатства
 - 8.4. Развој индустрије
 - 8.5. Развој трговине
 - 8.6. Развој саобраћаја
- IX ТУРИЗАМ КАО ФАКТОРА РЕГИОНАЛНОГ РАЗВОЈА ЗЛАТИБОРА (стр. 124–163)
 - 9.1. Историјат развоја туризма и угоститељства
 - 9.2. Мотивско-физиономски садржаји развоја туризма
 - 9.3. Врсте и облици златиборског туризма
 - 9.4. Туристичка регионализација простора Златибора
 - 9.5. Савремени аспекти туристичког привређивања
 - 9.6. Обим и структура туристичког промета
 - 9.7. Индикатори развоја туризма
- X КОНЦЕПТ КВАЛИТЕТА ЖИВОТА (стр. 164–178)
 - 10.1. Историјски развој концепта квалитета живота
 - 10.2. Географски аспект истраживања квалитета живота
 - 10.3. Објективни и субјективни индикатори квалитета живота
 - 10.4. Предности и недостаци различитих типова индикатора
 - 10.5. Питање квалитета живота у локалној заједници
 - 10.6. Димензије квалитета живота
 - 10.7. Индекси квалитета живота

XI УТИЦАЈИ ТУРИЗМА У ЛОКАЛНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ (стр. 179–199)	
11.1. Дефинисање односа локалних заједница према развоју туризма	
11.2. Диференцирање туристичких утицаја	
11.3. Предиктори односа локалних заједница према развоју туризма	
11.4. Класификација становника у односу на ставове према развоју туризма	
11.5. Географска димензија истраживања односа локалних заједница према развоју туризма	
XII ПОВЕЗАНОСТ КВАЛИТЕТА ЖИВОТА И ТУРИЗМА (стр. 200–207)	
12.1. Основе повезаности туристичке делатности и квалитета живота	
12.2. Историјски контекст истраживања утицаја туризма на квалитет живота	
XIII МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА КВАЛИТЕТА ЖИВОТА ПОВЕЗАНОГ СА ТУРИЗМОМ (стр. 208–215)	
13.1. Развој инструмената за процену утицаја туризма на локалну заједницу	
13.2. Развој туристичког индекса квалитета живота	
13.3. Формулисање мерног инструмента	
13.4. Фазе у обради података	
13.5. Дефинисање хипотеза истраживања	
XIV РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА – ПРЕГЛЕД ОБЈЕКТИВНИХ ПОКАЗАТЕЉА КВАЛИТЕТА ЖИВОТА У ОПШТИНИ ЧАЈЕТИНА (стр. 216–273)	
XV РЕЗУЛТАТИ АНКЕТНОГ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА (стр. 274–314)	
15.1. Дескриптивна статистичка анализа анкетног узорка	
15.2. Индикатори квалитета живота – оцена важности и задовољства	
15.3. Експлораторска факторска анализа утицаја туризма	
15.4. Анализа утицаја туризма применом t-теста за независне узорке	
15.5. Анализа утицаја туризма применом једнофакторске анализе варијансе (ANOVA)	
15.6. Анализа резултата утицаја туризма применом статистичких корелација	
15.7. Анализа модела квалитета живота (QOL score) и квалитета живота условљеног туризмом (TQOL score)	
XVI ЗАКЉУЧАК (стр. 315–318)	
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ ПОДАТАКА (стр. 319–360)	
ПРИЛОЗИ (стр. 361–394)	
СПИСАК ТАБЕЛА, КАРАТА, ГРАФИКОНА, СЛИКА И ПРИЛОГА (стр. 395–400)	
БИОГРАФИЈА (стр. 401)	
ОБРАСЦИ ПОТПИСАНИХ ИЗЈАВА	

Докторска дисертација је употпуњена са 188 табела (30 у прилогу), 97 графичких прилога (74 слике, 13 графикона, 10 географских и тематских карата), као и анкетним листом (у прилогу). Већина теренских фотографија је дело аутора, а остале (старе фотографије и сл.) су преузете од појединих институција и других аутора, уз адекватно навођење извора. Све табеле и графички садржаји су јасно обележени и нумерисани у складу са техничким упутством и уклопљене у основни текст рада. Списак литературе обухвата 1.018 референци, од чега 248 домаће и 624 иностране научне и стручне литературе разврстане према азбучном и абецедном редоследу, 130 осталих извора података (РЗЗС, РХМЗ, РЗЗСК, просторно-планска акта, документација других институција и сл.) и 16 електронских (интернет) извора. Текст дисертације је припремљен у програму Microsoft Office Word 2010, на страни А4 (маргине 2 mm), коришћењем фонта антиква (серифни фонт Cambria), величине 12 типографских тачака, са проредом подешеним на 1 ред. Тиме су у потпуности задовољени сви технички критеријуми, чиме је постигнута њена јединственост и систематичност.

2.2. Кратак приказ појединачних поглавља

У *уводном делу* тј. првом поглављу докторске дисертације представљене су *теоријско-методолошке основе истраживања*. Кандидат је указао на истраживани простор (Златибор) и временски оквир истраживања. Дефинисањем предмета и проблема истраживања, циља и основних задатака, као и применом научних метода, постављена је основа рада ради доказивања постављених хипотеза. Обухваћен је период након Другог светског рата (од Пописа 1948. године), међутим ради сагледавања шире слике, указано је на кључне развојне моменте из претходног периода.

У *другом поглављу* је хронолошки сагледан *тематски приказ најважнијих досадашњих истраживања* која су се директно/индиректно односила на простор Златибора. У области физичке географије (геологија, геоморфологија, хидрологија, климатологија и биогеографија), размотрен је већи број радова реномираних аутора (Ј. Цвијић, Ј. Жујовић, Б. Марковић, М. Зеремски, Р. Лазаревић, Р. Ршумовић, С. Станковић, Т. Ракићевић, Љ. Ђирковић (Гавриловић), К. Урошевић, З. Голубовић и многи други). У области антропогеографије, историје, етнологије и демографије истакли су се радови већег броја истраживача (Д. Лапчевић, С. Игњић, Љ. Ђенић, М. Ристић, М. Ђенић и други). Посебан акценат је дат туризмолшким истраживањима (радови, монографије, уџбеници, дисертације и сл.) од најранијег периода (М. Милићевић, Е. Челебија, Ф. Каниц, Љ. Мићић и др.), па до савременог доба (М. Ђенић, С. Николић, С. Станковић, С. Ђенић, Д. Кићовић и др.).

Треће поглавље је обухватило *дефинисање Златибора као истраживаног простора*. Имајући у виду различито терминолошко значење Златибора (регионална целина, округ, насеље, туристички центар, парк природе), на основу административно-територијалне поделе, указано је на границе и величину истраживаног простора. Такође, истакнуто је и значење назива Златибор, као и његов функционални положај.

У оквиру *четвртог поглавља* представљене су *физичко-географске карактеристике Златибора*. Анализирани су следећи аспекти: геолошко-педолошке одлике терена, рељеф (морфологија, тектонски и ерозивни облици рељефа, карстни облици), климатске карактеристике (термички и плувиометријски режим, релативна влажност ваздуха, инсолација и облачност, ветрови и климатски индекси), хидролошке карактеристике (речна мрежа, језера, извори и подземне воде) и биогеографска обележја (шумска, ливадско-пашњачка и сепрентинска вегетација, културне формације, као и животињски свет).

Пето поглавље разматра питање *историјско-демографских и друштвених процеса на Златибору*. На основу релевантне литературе, приказани су културно-историјски трагови живота на простору Златибора (неолит, бронзано и римско доба, као и средњи век). Такође, указано је и на значај метанастазичких кретања (миграције) и формирање нове етничке композиције (тзв. „Ере или Хере“). Коришћењем доступних података (период пре Другог светског рата) и резултата Пописа становништва, домаћинства и станова (1948–2011), описане су промене броја становника и густине насељености, типови кретања становништва, промене броја домаћинства, трендови у природном (наталитет, фертилитет, морталитет и природни прираштај) и механичком кретању становништва (унутрашње, спољне и дневне миграције). Идентификовани су разлози „неповољног“ стања, како у руралном, тако и урбаном подручју (социоекономски чиниоци, миграције, културолошка обележја и др.).

Као наставак, у *шестом поглављу* су дефинисана *насеобинска обележја Златибора*. Најпре је предочен контекст историјског развоја насељенске мреже, као и размештај (положај) насеља по висинским зонама. Презентоване су њихове демографске карактеристике коришћењем више параметара (просечна величина, средња густина насеља и вредност коефицијента окупљања). Такође, на основу демографске величине извршено је разврставање насеља у шест категорија. Утицај делатности на развој насеља је оцењен кроз њихову функционалну типологију (три типа са више подтипова). Посебно је истакнут утицај процеса урбанизације на формирање мреже насеља (класе тј. категорије

насеља). У финалном делу је евидентирана промена начина изградње и облика становања, као и величина стамбеног фонда на простору Златибора.

У следећем, **седмом поглављу**, обрађене су *структуре становништва Златибора*. У том погледу, издвојене су следеће структуре: старосна и полна структура (велике старосне групе, индекс старења, стадијуми демографске старости и полно-старосна пирамида), образовна структура (развој школства у различитим етапама, промена броја неписмених лица, укључујући и по старосним групама, структура становништва према школској спреми), економска структура (анализа активности становништва, радни контингент и коефицијент економске зависности, као и структура активног становништва према секторима и врстама делатности). Због заступљености пољопривреде, посебан (мањи) део је посвећен структури пољопривредног становништва.

У **осмом поглављу** су изложени аспекти *друштвено-економског развоја на Златибору*. У почетном делу, представљен је историјски контекст развоја пољопривредне делатности, као основе привређивања на златиборском простору. Кроз више параметара (подаци о пољопривредном земљишту, газдинствима, пољопривредној производњи и сл.), истакнуте су специфичности подручја на овом пољу. Као природни наставак, обрађен је и развој шумарске делатности (шумске површине, газдинске јединице, производња шумске масе, пошумљавање и сл.). У другом делу, нагласак је био на развоју занатства и индустријске делатности (производња луча и катрана, рударство, прерађивачка и текстилна индустрија, индустрија метала и пластике, др.). Питање терцијарног сектора је документовано подацима о развоју трговине (индикатори трговинске мреже и сл.) и саобраћајној делатности (одлике путне и железничке мреже, стање саобраћаја, развој поштанско-телеграфске службе и др.).

Специфичност теме је условила да се читаво **девето поглавље** посвети *туризму као фактору регионалног развоја Златибора*. На почетку је евалуиран историјски развој туризма и угоститељства, од средине XIX века до данас. Нарочит фокус је дат појединим локалитетима (Краљеве воде, Палисад, Рибница, Око), који су у различитим временским етапа имале различити ниво туристичког развоја. Вреднован је мотивско-физиономски садржај, као основа за различите врсте и облике туризма (спортско-рекреативни и авантуристички, културно-манifestациони, конгресни, здравствени, рурални, ловно-риболовни, транзитни, образовно-рекреативни и викенд-излетнички). У складу са просторно-планским актима и законском регулативном, обављена је туристичка регионализација простора Златибора (кластери, зоне, центри, правци). Савремени аспекти туристичког привређивања су сагледани кроз постојећу материјалну базу (смештајно-угоститељски капацитети) и обим и структуру туристичког промета (доласци, ноћења и порекло туриста) у периоду 1935–1939. и 1953–2019. године. Такође, коришћењем индекса функционалности туризма (индекси нивоа развоја дестинације и интензитета туристичких кретања), оцењен је ниво развоја туризма у периоду 1979–2019. године.

Као предмет **десетог поглавља**, нашао се *концепт квалитета живота* (енг. *Quality of Life*). Стога, начињен је хронолошки преглед интерпретација појма квалитета живота. Констатована је географска димензија истраживања квалитета живота. Појашњене су разлике између објективних и субјективних индикатора квалитета живота, као и њихових предности и недостаци. Нарочита пажња дата је питању квалитета живота у заједници, као и утицају институционалних, економских, политичких и фактора животне средине на њихову субјективну перцепцију. Потом, идентификовано је више домена благостања (материјално, радно, стамбено, здравствено, политичко, друштвено, породично/брачно и емоционално и благостање током слободног времена). На крају, приказани су стандардизовани индекси квалитета живота који се користе од стране већег броја међународних институција.

Веома важан сегмент *утицаја туризма у локалној заједници* истражен је у оквиру **једанаестог поглавља**. Прво, развој туризма је преиспитан кроз однос заједнице (перцепција становника) уз коришћење више модела (Иридекс и модел животног циклуса, концепт носећег капацитета и сл.). Однос трошкова и користи је процењен у контексту теорија друштвене размене, заинтересованих страна, оснаживања и других. Кроз

диференцирање туристичких утицаја (економски, еколошки и социо-културни), јасно су одређени позитивни и негативни чиниоци развоја туризма. Означени су елементи који усмеравају однос заједнице према развоју туризма. Међу њима, најважнију су: ниво контакта, удаљеност од туристичких зона, густина туристичке изградње, дужина боравка, знање о туризму, чланство у локалним организацијама, фаза развоја дестанације, тип и бројност туриста, учешће у рекреативним активностима, задовољство локалном управом, сезоналност, туристичке таксе, понашање домицилног становништва, културне разлике између посетилаца и становника, приврженост заједници, пословна повезаност са туристичким сектором, али и социо-економске и демографске карактеристике. Подржана је географска димензија истраживања, као и класификација становника у складу са односом заједнице према туристичком развоју.

У складу са размотреним аспектима, **дванаесто поглавље** се заснива на *повезаности квалитета живота и туризма*. Исказане су различите релације и импликације у овом односу. Дефинисани су фактори који одређују перцепцију становника о утицају туризма на њихов квалитет живота. Историјским прегледом и сагледавањем више радова (нпр. Allen et al., 1988; Perdue et al., 1991; Roehl 1999; Jurovski & Brown, 2001; Ko & Stewart, 2002; Andereck et al., 2007; Dyer et al., 2007; Yamada et al., 2009; Yu et al., 2011; Nawijin & Mitas, 2012; Kim et al., 2013; Woo et al., 2015, 2018), представљен је контекст истраживања утицаја туризма на квалитет живота.

У **тринаестом поглављу**, пружен је *методолошки оквир истраживања квалитета живота условљеног туризмом* примењен у дисертацији. Анализирани су постојећи инструменти за квантификовање утицаја туризма на локалну заједницу (нпр. TIAS, SUS-TAS и сл. скале) који су послужили као основа туристичког индекса квалитета живота (енг. *Tourism-related Quality of Life* или *TQOL*). Овај стандардизован инструмент је настао као епилог истраживања од стране Катлин Андерек и Клаудије Јуровски 2006. године. Он је у каснијем периоду примењен у већем броју истраживања (Andereck et al., 2007; Andereck & Nyaupane, 2011; Yu et al., 2016; Suntikul et al., 2016; Jordan et al., 2020). Заснива се на три начела: 1) важности показатеља квалитета живота; 2) задовољству показатељима квалитета живота и 3) утицају туризма на показатеље квалитета живота. Њихова оцена од стране становника је извршена применом петостепене Ликертове скале. На основу коефицијента (вредности) квалитета живота (енг. *QOL score*), одређена је нова вредност квалитета живота условљеног туризмом (енг. *TQOL score*). У даљем току, дате су информације о форумулисању конкретног мерног инструмента и фазе у обради података које ће омогућити проверу постављених хипотеза (пет основних са 25 потхипотеза).

У складу са обухваћеним индикаторима (36 зависних варијабли тј. променљивих), у **четрнаестом поглављу** је дат детаљан преглед *објективних показатеља квалитета живота на територији општине Чајетина*. Условно, могуће је издвојити више група параметара: еколошки (очување природног окружења, станишта дивљих животиња, квалитет животне средине, управљање отпадом, ниво буке), економски (новчана вредност некретина, стање економије, могућност запошљавања, цене производа и услуга), културни (очување културно-историјских локалитета, културне установе, разумевање културних образаца), социјални/друштвени фактори (образовне и здравствене установе, установе социјалне заштите, безбедносни органи и др.), планерски (зонирање и коришћење земљишта, урбанизација, саобраћајна питања, инфраструктура, јавни превоз), и остали фактори (могућност рекреације, трговинско-угоститељски објекти, политичко окружење и др.). За те сврхе, коришћена је доступна литература, подаци надлежних институција, као и служби и јавних предузећа општине Чајетина, али и „слика“ стечена увидом стања на терену.

У претпоследњем, **петнаестом поглављу** представљени су *резултати анкетног истраживања* спроведеног међу грађанима општине Чајетина. Анкетни упитник је осим 36 питања (зависне варијабле), укључио социо-економске одлике испитаника (пол, старост, пребивалиште, степен образовања, радни статус и месечни приходи), као и њихове везе са туристичким сектором (запосленост и знање о функционисању туристичког сектора, комуникација са посетиоцима, улога туризма у локалној привреди, лична корист од развоја

туризма и укљученост у процес доношења одлука). У погледу статистичких поступака, дескриптивна статистика и унакрсно табелирања су употребљени за део независних варијабли, као и оцену важности и задовољства показатељима квалитета живота (36 зависних варијабли). За даље анализе и сагледавање утицаја туризма на зависне променљиве, извршено је њихово груписање коришћењем експлораторске факторске анализе. Овим путем издвојено је шест фактора означених као: Ф1 („питања урбаног развоја“), Ф2 („рад јавних служби“), Ф3 („добробит заједнице“), Ф4 („начин живота“), Ф5 („политичка снага заједнице“) и Ф6 („остала друштвена питања“). На тај начин, омогућено је утврђивање постојања статистички значајних веза између променљивих коришћењем t-теста независних узорака, једнофакторске анализе (ANOVA) и корелационе анализе. На крају, кроз однос важности и задовољства одређена је нова вредност квалитета живота (енг. *QOL score*), док је ефекат туризма оцењен кроз квалитет живота условљен туризмом (енг. *TQOL score*).

Закључна разматрања су изнета у склопу **шеснаестог поглавља**. Осим природних и друштвено-економских карактеристика Златибора, посебан осврт је био на структурама становништва које насељава овај простор. За разлику од пољопривреде у првом и прерађивачке индустрије у другом раздобљу, туристичка делатност је условила нову етапу развоја на истраживаном простору. Управо, огроман уплив туризма у свакодневни живот, условио је анализу његових утицаја на показатеље (индикаторе) квалитета живота на територији општине Чајетина. Спроведено анкетно истраживање је показало да становништво исказује високу заинтересованост, као и ниже задовољство показатељима квалитета живота. Истовремено, утицај туризма зависи од социо-економских и демографских карактеристика испитаника, као и повезаности са туристичком делатношћу. Пронађене су статистички значајне разлике у погледу пола, радног статуса, пребивалишта, старости и месечних примања. Са друге стране, значајне разлике су пронађене и у контексту знања о функционисању туристичке привреде, нивоу комуникације, учешћу туризма у локалној економији и личне користи од туризма. Евидентирана је јака веза између појединих фактора („урбана питања“ и „рад јавних служби“, „урбана питања и „начин живота“, као и „рад јавних служби“ и „начин живота“). Наглашен је позитиван допринос туризма већини показатеља квалитета живота, о чему сведоче релативно високе вредности квалитета живота (енг. *QOL score*) и квалитета живота условљеног туризмом (енг. *TQOL score*). Такође, саопштени су и недостаци и ограничења (садржинске и техничке природе) са којима се аутор сусрео током процеса истраживања. На крају, представљена је могућност теоријске и практичне примене овог модела за сагледавање квалитета живота у другим просторним целинама.

У свим поглављима, резултати истраживања су употпуњени бројним табелама, графиконима, као и графичким прилозима (фото документација и тематске карте). Сви наведени подаци, као и допунски материјал допринели су садржајности, али и прегледности дисертације.

3. ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

3.1. Савременост и оригиналност

Докторска дисертација кандидата мср Стефана Денде је резултат вишегодишњег рада на прикупљању, анализи, обради и тумачењу различитих информација (података) везаних за простор Златибора. Она је као циљ дефинисала истраживање утицаја туризма на ставове становништва о квалитету живота. У том погледу, коришћење савремених теоријских сазнања, општих и посебних метода, омогућило је представљање резултата у форми заокружене целине.

Шири простор Златибора није био предмет свеобухватног истраживања дуже од 30 година. Захваљујући синтезним регионално-географским истраживањима, целокупан садржај (природне и друштвене одлике, демографске карактеристике и структуре становништва, социо-економска и насеобинска обележја) је обједињен у функционалну

целину. Посебна пажња је усмерена ка факторима туристичког развоја на Златибору (ресурсна основа, облици и организација туризма, обим оствареног туристичког промета, индикатори туристичке функционалности). Терминологија квалитета живота обрађена у трећем делу дисертације, није до сада била често заступљена у географским истраживањима на нашим просторима. Стога, повезаност квалитета живота и туризма је допринела савремености истраживања. То је омогућило сагледавање актуелних и будућих процеса у којима ће туризам имати кључну улогу. Спроведена теренска истраживања и анкетирање грађана општине Чајетина је несумњиво допринело квалитету рада.

Такође, актуелности теме доприноси и чињеница да се у средишту пажње налази домицилно становништво, до сада још увек недовољно истражена категорија учесника у туристичком процесу. Овим путем, аутор предлаже нови модел (инструмент) за процену утицаја туризма на индикаторе (показатеље) квалитета живота. Његова универзалност и стандардизованост ће омогућити примену и у другим просторним целинама, чиме ће се на адекватнији начин формулисати будуће развојне политике на овом пољу.

3.2. Осврт на референтну и коришћењу литературу

Комплексност тематике дисертације (просторни обухват, предмет, циљеви, задаци и хипотезе истраживања) условила је коришћење обимног и разноврсног библиографског материјала. Током њене израде, кандидат је користио чак 1.018 библиографских јединица (експлицитно наведена и литература на коју се аутор позива). Аутор је у разматрање узео бројне научно-стручне монографије, универзитетске уџбенике, магистарске и докторске тезе, радове из истакнутих домаћих и међународних научних часописа, бројне просторно-планерске и стратешке документе, као и интерну документацију републичких и локалних органа и институција. Такође, мањи део чине интернет (електронски) извори података. Структура и одабир литературе указује на висок ниво научне и стручне зрелости, самосталности и критичности у научно-истраживачком раду.

У првом делу рада, аутор је претежно користио литературу (II–IX поглавље) односно 375 референци које разматрају карактеристике и процесе на простору Златибора. Са друге стране, највећи део иностране литературе је употребљен у другом делу (X–XIII поглавље) који се односи на теоријско-методолошка питања (квалитет живота, утицај туризма) са 624 референце. Посебан сегмент чине поглавља XIV („Резултати истраживања – преглед објективних показатеља квалитета живота у општини Чајетина“) и XV („Резултати анкетног истраживања и дискусија“), која се осим различитих извора података, заснивају на сазнањима спроведеног теренског и анкетног истраживања.

У временском и тематском погледу, кандидат је узео широк опсег референци, објављених од краја XIX века па до данашњих дана (2021. године). Хронолошки приказ претходних истраживања која су третирали простор Златибора је дат у истоименом поглављу, као и у поглављу „Историјско-демографски и друштвених процеси на Златибору“. Одређена сазнања су представљена у поглављима „Насеобинска мрежа“, „Структуре становништва“, „Друштвено-економски развој на Златибору“ и „Туризам као фактор регионалног развоја Златибора“. У овим, али и преосталим сегментима, коришћена је актуелна литература водећих домаћих, а пре свега иностраних истраживача која разматра предметну тематику. Напомињемо да је аутор интерпретирао скупове статистичких података бројних институција (РЗС, РХМЗ и др.), али и податке стечене анкетним истраживањем. Све наведено указује на његову способност за коришћење различитих метода статистичке анализе.

3.3. Опис и адекватности примењених научних метода

У складу са предметом истраживања и наведеним задацима, реализација постављених циљева је захтевала примену више метода. Интердисциплинарност дисертације условила је више фаза током њене израде. Прва фаза је имала аналитички карактер који се огледао у анализи доступне домаће и иностране литературе, као и различитих писаних и

електронских извора података. Аутор је аналитичком методом сагледао промене свих појава и процеса у простору (природне и друштвене карактеристике, социо-демографска и насеобинска обележја, фактори друштвено-економског развоја и сл.). Осим наведених општих и специфичних метода научног истраживања, примењене су и бројне додатне методе и показатељи. Они се могу поделити у више група: еколошки показатељи (индекс загађености вода); економски (искоришћеност радног континента, функционална типологија насеља); демографски (модел Фригановића, типови старосне структуре, стадијуми демографске старости); просторно-планерски (ниво урбанизације, средње растојање између насеља, коефицијент окупљања, коефицијент дисперзије, средња густина насеља, просечна величина територије насеља) и туристички показатељи (индекс искоришћености смештајних капацитета, индекс развијености смештајних капацитета, индекс коришћења земљишта дестинације, густина размештаја смештајних капацитета, густина туристичког промета, Дефертов индекс функционалности, Чарват и Шнајдер индекс).

У току друге фазе су реализована теренска истраживања ради стицања адекватне представе и добијања додатних инфорамација ради компарације појава и процеса у простору. Битан моменат је представљало временско (хронолошко) сагледавање промена, које су нарочито биле интензивне на простору Златибора. За ту намену, примењен је картографски метод (програма QGIS), као и графички метод који је указао на тренутно стање на терену. Као резултат рада, настале су одговарајуће тематске карте, фотографије, али и табеларни и графички приказ географских појава и процеса.

Важно место заузима математичко-статистички метод који је омогућио квантификовање података добијених путем анкетног истраживања. Стога, трећа фаза је обухватила анкетно испитивање лица старијих од 15 година, са пребивалиштем на територији општине Чајетина. Кључан сегмент истраживања представља примена модела (инструмента) за процену квалитета живота условљеног туристичким развојем (енг. *TQOL скала*). Оценом 36 зависних варијабли (показатеља) квалитета живота, применом петостепене Ликертове скале омогућено је сагледавање утицаја туризма у зависности од социо-економских и демографских карактеристика испитаника, као и њихове повезаности са туристичком делатношћу. Добијени подаци су анализирани употребом статистичког пакета SPSS (верзија 21.0), применом различитих статистичких процедура (дескриптивна статистика), техника за поређење група (ANOVA, t-тест) и техника за истраживање веза између променљивих (корелације). Факторска анализа је искоришћена за груписање варијабли и издвајање фактора које детерминишу квалитет живота у зависности од степена утицаја туризма. У крајности, сва појединачна сазнања су применом индуктивног метода, синтезом, генерализацијом и апстракцијом заокружена у функционалну и складну целину.

3.4. Примењивост остварених резултата

Поред видљивих теоријских сазнања, докторска дисертација кандидата Стефана Денде има изражен апликативни значај. Захваљујући примени бројних метода, овај рад представља основу за регионално-географска истраживања демографских, социо-економских и друштвених процеса у другим просторним целинама наше земље. Томе је умногоме допринео систематски преглед целокупне грађе која се односи на простор Златибора. Иако је у питању „атрактивна“ зона, чињеница је да досадашња истраживања нису имала холистички приступ.

У конкретном случају, значајан квалитативан допринос имају резултати спроведеног анкетног истраживања о утицају туризма на ставове становништва о квалитету живота у општини Чајетина. Примењени модел под називом *Tourism-related Quality of Life Scale* је веома ефикасан инструмент за сагледавање квалитета живота у туристичким подручјима различитог нивоа развијености.

Осим научне, практична примена се огледа у могућности израде различитих елабората, стратегија, просторно-планерских аката и других програмских политика. Она ће

помоћи креаторима јавних политика, како на националном (Влада и надлежна Министарства, Туристичка организација Србије и сл. тела), тако и на локалном нивоу (општине, туристичке организације, јавна предузећа, органи управе и др.). На поменути начин се остварује интеракција свих интересних група (локална заједница, туристи, стејхолдери из приватног и државног сектора и др.). Стечена сазнања се могу искористити за дефинисање развојних политика и решавање конкретних проблема на терену. Ту се пре свега мисли на превазилажење демографских, социјалних, економских и инфраструктурних проблема. Њихово регулисање последично води ка унапређењу квалитета живота. У том контексту, дефинисање ових питања ће пружити допринос (помоћ) научно-стручној јавности и извршним органима која се бави проблематиком квалитета живота.

3.5. Оцена достигнутих способности кандидата за самосталан научни рад

На основу прегледа докторске дисертације мср Стефана Денде, можемо са сигурношћу констатовати да је реч о оригиналном научно-истраживачком раду написаном у складу са свим стандардима предвиђеним за овакву врсту радова. Теоријски и практични аспекти у предметној тематици (квалитет живота и утицај туризма), аналитичка и синтетна обрада и интерпретација доступне литературе и извора података, резултата теренског и анкетног истраживања, као и формулисани закључци, сведоче о способности кандидата за самосталан научно-истраживачки рад.

У претходном периоду, кандидат је кроз научно усавршавање и рад, публиковао 38 научних и стручних радова, који својим садржајем одговарају теми дисертације. Стога, на основу свих досадашњих резултата, Комисија сматра да је успешном изградом тезе кандидат Стефан Денда показао адекватну способност, знање и зрелост, те да се може самостално бавити научно-истраживачким радом у области геонаука.

4. НАУЧНИ ДОПРИНОС

4.1. Приказ остварених научних доприноса

Резултати до којих је дошао кандидат у докторској дисертацији представљају значајан допринос у области геонаука, уже туризмолошких истраживања, као и регионалне географије, сагледане кроз утицаја туризма на квалитет живота становника у туристичким подручјима, у конкретном случају на простору Златибора. Као најважнији могу се издвојити следећи:

- Применом савремене методологије географских истраживања, кандидат је кроз временску призму сагледао различите промене у простору (физичко-географске, друштвено-географске, социо-економске, насеобинске и др.);
- Успостављен је иницијални (мањи) географски информациони систем простора Златибора, са могућношћу унапређења у наредном периоду;
- Ради процене нивоа туристичког развоја, поред општих и посебних метода, коришћени су стандардизовани индекси функционалности туризма;
- Извршена је хронолошка, тематска и просторна анализа истраживања утицаја туризма и квалитета живота, као недовољно заступљена тематика у области геонаука;
- Дефинисањем модела за процену утицаја туризма на ставове становника о квалитету живота, пружен је адекватан мерни инструмент за будућа истраживања (енг. *TQOL*);
- У складу са дефинисаним предметом и циљем истраживања, постављене су бројне хипотезе које су накнадно тестиране. Њима је потврђен висок степен важности и умерен ниво задовољства показатељима квалитета живота. Такође, делимично је прихваћена хипотеза о степену утицаја туризма на показатеље квалитета живота у зависности социо-економских и демографских карактеристика испитаника. Исти

результат је остварен евалуацијом ставова испитаника у односу на повезаност са туристичком делатношћу. Финална разматрања показују позитиван ефекат развоја туризма на већину показатеља, па самим тим условљава релативно високе вредности квалитета живота (енг. *QOL score*) и квалитета живота условљеног туризмом (енг. *TQOL score*);

- На основу теренског и анкетног истраживања, као и прегледа обимне научне грађе, дате су одговарајуће смернице за туристичке и друге посленике на националном и локалном нивоу;
- Докторска дисертација у целини пружа теоријско-методолошки и апликативни допринос тренутном и будућем истраживању квалитета живота условљеног туризмом.

4.2. Критичка анализа резултата истраживања

Докторска дисертација кандидата Стефана Денде са својом територијалим обухватом (простор Златибора) и предметном тематиком (повезаност квалитета живота и туризма) представља иницијални корак на овом пољу у области геонаука. Наиме, географска димензија квалитета живота није била у довољној мери заступљена у досадашњим истраживањима у нашој земљи. Углавном, поменути питањима су се бавили социолози, често занемарујући просторну компоненту. Стога, комплексност феномена је захтевала мултидисциплинарни приступ. Обухваћен је велики број улазних параметара (физичко-географски, демографски, друштвено-географски, насеобински, просторно-планерски и др.) који детерминишу квалитет живота на локалном нивоу.

Са друге стране, развој туризма умногоме утиче на егзистенцију домицилног становништва, посебно у туристички афирмисаним и високоразвијеним подручјима. Та чињеница је посебно важна, имајући у виду да је у пракси акценат био на посетиоцима као носиоцима тражње. Стога, сагледавање утицаја туристичког развоја на објективне показатеље квалитета живота пружа значајан квалитативан допринос. С тим циљем, анализирани су и индекси функционалности туризма који указују на високи степен туристичког привређивања на Златибору.

На основу резултата теренског и анкетног истраживања, као и поређењем са претходним студијама, може се закључити да туризам у огромној мери утиче на показатеље квалитета живота у различитим просторним целинама. Сазнања стечена кроз ову дисертацију, везана за аспекте квалитета живота условљеног туристичким развојем на простору Златибора имају двојаку улогу. Она пружају теоријску основу за додатна научна истраживања. Са друге стране, добијени подаци ће користити креаторима и реализаторима развојних политика на националном и локалном нивоу. Тиме ће се омогућити решавање многобројних проблема и побољшање услова, што ће у крајности водити ка унапређењу квалитета живота свих учесника у овом процесу.

5. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ КОМИСИЈЕ

На основу увида у докторску дисертацију кандидата Стефана Љ. Денде под насловом „Утицај туризма на ставове становништва о квалитету живота на Златибору“, као и познавања његовог научно-истраживачког рада и остварених резултата, Комисија за преглед, оцену и одбрану докторске дисертације подноси следеће закључке и предлог:

Наведена докторска дисертација представља оригинално и вредно научно дело из области геонаука и уже научне области туризмологија. Урађена је у складу са темом прихваћеном од стране Наставно-научног већа Географског факултета у Београду и Већа научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду.

Према свом обиму и садржају, дисертација у потпуности задовољава стандарде и норме Упутства о облику и садржају докторске дисертације која се брани на Универзитету у Београду. Поглавља у докторској дисертацији су методолошки структурирана чинећи

складну и повезану целину. Коришћена је обимна референтна литература и извори података који одговарају предмету истраживања и омогућавају стицање нових знања.

Са становишта методолошког, научног и стручног приступа, дисертација садржи све елементе савременог и оригиналног научно-истраживачког рада што је и потврђено софтверском провером оригиналности. Утврђено подударане текста износи 7% (општа места и подаци, цитати, лична имена и библиографски подаци о коришћеној литератури), што је у складу са чланом 9. Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду.

У докторској дисертацији је извршена анализа физичко-географских карактеристика, као и историјско-демографских и друштвених процеса на простору Златибора (структуре становништва и формирање насеобинске мреже). Анализирани су и сви објективни показатељи друштвено-економског развоја који одређују ниво савремених географских промена. Директан допринос области туризмолешких истраживања се огледа кроз утицај развоја туризма на показатеље квалитета живота. За те потребе коришћене су адекватне научне методе, које су уз теренско познавање простора и анализу доступне литературе омогућиле реализацију постављених циљева истраживања, као и проверу постављених хипотеза. Добијени резултати применом стандардизованог мерног инструмента (енг. *TQOL скала*) сугеришу на валидност и општу прихваћеност методологије. Стога, резултате и закључке из истраживања треба прихватити као објективне и релевантне.

Кандидат је објавио 38 научних радова из области геонаука, са акцентом на туризмолешка истраживања. У складу са важећим правним актима (Статут Универзитета у Београду и Статут Географског факултета, Правилник о докторским студијама на Универзитету у Београду), кандидат има четири рада на SCI и SSCI листи (два као првопотписани аутор), чиме испуњава све законске услове за јавну одбрану докторске дисертације.

У складу са свим претходно наведеним ставовима, а на основу Закона о Универзитету и Статута Географског факултета – Универзитета у Београду, Комисија предлаже Наставно-научном већу Географског факултета да прихвати позитивну оцену докторске дисертације кандидата мср Стефана Љ. Денде под насловом „Утицај туризма на ставове становништва о квалитету живота на Златибору“ и упуту на коначно усвајање Већу научних области грађевинско-урбанистичких наука, јер су испуњени свих законски и стручни услови.

У Београду,
22.07.2022. године

Чланови комисије:

др Дејан Шабић, редовни професор
Универзитет у Београду – Географски факултет

др Сања Павловић, редовни професор
Универзитет у Београду – Географски факултет

др Марко Д. Петровић, виши научни сарадник
Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ